

Anna Weissbrot-Koziarska *, Anna Kanios **

* Uniwersytet Opolski [mail: awk@uni.opole.pl]
ORCID: 0000-0003-1076-1957

** Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
[mail: anna.kanios@poczta.umcs.lublin.pl]
ORCID: 0000-0002-4349-7833

Praca jako środek resocjalizacji osób w izolacji więziennej – przegląd badań

Abstrakt: Praca jest wiodącą aktywnością w życiu człowieka. Pozwala mu nie tylko zaspokoić podstawowe potrzeby egzystencjalne, lecz także stanowi przestrzeń dla rozwoju swoich pasji, zainteresowań, stwarza możliwość komunikowania się z innymi ludźmi. Artykuł ma na celu pokazanie znaczenia podejmowania pracy oraz jej roli w procesie kształtowania prawidłowych postaw u osób osadzonych w zakładzie karnym. Przedstawiono w nim analizy i wyniki badań, zarówno polskich, jak i międzynarodowych, na temat znaczenia wykonywania pracy przez jednostki skazane na karę pozbawienia wolności. W artykule zaprezentowano komunikat z przeprowadzonych badań w jednym z zakładów karnych typu półotwartego na terenie Opolszczyzny.

Słowa kluczowe: praca, resocjalizacja, zakład karny, więźniowie.

Wprowadzenie

Planowanie kariery zawodowej jest ogniwem ścieżki rozwojowej każdego człowieka i jednym z podstawowych elementów jego aktywności. Po raz pierwszy potrzeba podjęcia pracy ujawnia się w okresie wczesnego dzieciństwa. Dzieci w trakcie zabawy planują swoje późniejsze doświadczenia zawodowe m.in. po-

przez odgrywanie ról policjantów, strażaków, szefów wielkich firm czy nauczycieli. Nastolatkowie zastanawiając się nad wyborem profilu klasy w szkole ponadpodstawowej lub kierunku studiów biorąc pod uwagę późniejszą perspektywę zatrudnienia. Z kolei osoby, które już podjęły pracę, chcą osiągać kolejne stopnie awansu zawodowego, poprawiać swoją sytuację ekonomiczną i czerpać satysfakcję z wykonywanych obowiązków. Praca w życiu człowieka jest jedną z najważniejszych wartości. Jest to świadome działanie, które prowadzi do zaspokojenia potrzeb jednostki, wytworzenia dóbr, a także uzyskania przez jednostkę korzyści materialnych, psychologicznych i społecznych (Adamski, 2015, s. 781). Dzięki temu jest ważnym elementem rozwoju człowieka, kształtującym pozytywne nawyki, poczucie obowiązku i odpowiedzialności.

Praca pozwala człowiekowi na osiągnięcie określonego statusu materialnego, wpływa na poczucie bezpieczeństwa socjalnego i finansowego, a także pozwala na pomnażanie swoich oszczędności. Jest również jednym z najważniejszych sposobów działania resocjalizującego. Oznacza to, że praca w życiu człowieka zajmuje bardzo ważne miejsce. Istotna rola pracy w funkcjonowaniu człowieka (w tym również osób przebywających w zakładach karnych) w literaturze przedmiotu przedstawiana jest w odniesieniu do funkcji, które spełnia podjęcie zatrudnienia. Funkcje te przez specjalistów z zakresu pedagogiki pracy, pedagogiki resocjalizacyjnej porównywane są do typologii rodziny stworzonej przez Zbigniewa Tyszkę (Tyska, 1974, s. 69). Zwraca się uwagę na takie funkcje pracy jak:

- ekonomiczna – pozwala na zaspokajanie potrzeb materialnych jednostek i ich rodzin, zapewniając utrzymanie na godnym poziomie, możliwość realizacji własnych pasji, celów życiowych oraz przyczyniając się do realizacji funkcji opiekuńczo – zabezpieczającej.
- społeczno – wyznaczająca – przyczynia się do nadania człowiekowi statusu społecznego, określając w ten sposób obowiązującą w danym społeczeństwie hierarchię społeczną. Jeżeli wykonywany zawód nie jest zbyt prestiżowy status osoby pracującej jest i tak wyższy niż status osoby bezrobotnej.
- socjopsychologiczna – związana z kształtowaniem umiejętności społecznych, takich jak zdolność do socjalizacji, budowania relacji, uczenia pożądanym norm i zachowań. Z realizacją tej funkcji wiąże się również przekazywanie wartości związanych z etosem danego zawodu. Dobre relacje pomiędzy pracownikami pozwalają także na zaspokojenie potrzeby przynależności do grupy, stwarzają poczucie wspólnotowości i wpływają pozytywnie na rozwój indywidualny jednostki (Pstrąg, 2014, s. 149).

Dynamicznie rozwijająca się gospodarka, stale wzrastająca liczba potrzebnych pracowników, a także indywidualna potrzeba jednostek do utrzymania zatrudnienia to czynniki kształtujące społeczne zjawisko określane mianem kultu pracy. W związku z silną potrzebą człowieka do osiągnięcia zadowalającego poziomu realizacji poszczególnych funkcji pracy, jej brak powoduje konsekwencje ekonomiczne, psychologiczne i społeczne. Jednostka niepracująca nie jest w stanie

uzyskać pełnej podmiotowości i akceptacji społecznej, której oczekuje. Oznacza to, że w momencie utraty pracy jednostka czuje się społecznie stygmatyzowana, odrzucana, spychana na margines życia społecznego. Brak pracy jest zjawiskiem krytycznym, powodującym negatywne konsekwencje, takie jak m.in. obniżenie poziomu życia, wzrost poczucia bezradności i bierności, obniżenie poczucia własnej wartości, pojawienie się trudności w życiu rodzinnym, powstanie patologii społecznych. Środowisko pracy jest więc obok rodziny najważniejszym środowiskiem społecznym dla jednostki, która chce być aktywnym członkiem swojego najbliższego otoczenia. Bezrobocie często prowadzi również do pojawienia się w życiu jednostek lub rodzin innych problemów, które w konsekwencji mogą doprowadzić do łamania prawa i trafiaenia do zakładu karnego (Bejma, 2015, s.70; Furmanek, 2017, s. 292).

Praca jako środek oddziaływania resocjalizacyjnego w zakładach karnych

Praca odgrywa szczególne znaczenie w zakładzie karnym, gdzie obok działań kulturalno – oświatowych oraz systemu nagradzania i karania stanowi jeden z najważniejszych środków oddziaływania resocjalizującego wobec osób skazanych. Jest ona środkiem resocjalizacyjnym, który przygotowuje osoby skazane do ponownego powrotu do funkcjonowania w społeczeństwie. Współcześnie znaczenie pracy, w procesie oddziaływań wychowawczych i resocjalizacyjnych, rozumiane jest nie jako forma kary, lecz jako element rozwoju jednostki, co w perspektywie historycznej stanowi znaczącą zmianę postrzegania tego typu działania w zakładach karnych (Zinkiewicz, 2018).

Ustawodawstwo polskie nadal umożliwia sądom orzekanie o zobowiązaniu do pracy osób w przypadkach, wobec których nie występuje konieczność izolacji (Kusztal, 2017). Obecnie jednak zakłada się, że aby praca mogła spełniać funkcję resocjalizacyjną musi spełniać warunki takie jak każda inna praca zarobkowa, czyli powinna być dobrowolna, użyteczna i wynagradzana. Tak rozumiana praca stanowi okazję do tworzenia interakcji zespołowych o charakterze zadaniowym, staje się okazją do rozwoju oraz określenia własnej sprawczości połączonej z finansową gratyfikacją. Praca zarobkowa może odbywać się w warunkach przywieziennych zakładów pracy oraz u zewnętrznych przedsiębiorców (Kierepka, 2016). Szczególnie praca zarobkowa, realizowana w zewnętrznych przedsiębiorstwach, wydaje się posiadać szersze zastosowanie, gdyż z jednej strony uniemożliwia wykluczenie społeczne tych osadzonych, którzy podejmowali ją wcześniej, a z drugiej strony pozwala na włączenie osadzonych, dla których jest ona pierwszą „legalną” pracą. Zaznaczyć należy również, że włączanie skazanych w system praw pracowniczych przyczynia się do ich destygmatyzacji i rehabilitacji społecznej oraz zmniejsza znacząco obawy osadzonych przed społeczną izolacją po odbyciu kary (Pstrąg 2014;

Tytko, 2020). Znaczenie ma także rodzaj podejmowanej pracy przez osadzonego, gdyż jest on istotnym warunkiem efektywności resocjalizacyjnego oddziaływania. W klasycznym podziale, obok pracy zawodowej, wyróżnia się pracę o charakterze porządkowym oraz pracę społeczną (Czapów, 1978). Prace porządkowe zazwyczaj nie są odpłatne, a głównym ich celem jest samoobsługa, wspomaganie działania instytucji oraz branie odpowiedzialności za swoje najbliższe otoczenie. Natomiast prace społecznie użyteczne zawsze mają charakter nieodpłatny i wykonywane są w formie wolontariatu na rzecz społeczności lokalnej bądź w formie pracy na rzecz kultury (Woźniak, 2015).

Wszechstronny rozwój jednostki oraz kształtowanie instrumentalnej i kierunkowej strony osobowości skazanego to główne walory wychowawcze oddziaływania przez pracę zwanego ergoterapią. Ergoterapia ma na celu poprawić stan psychiczny osadzonych poprzez umożliwienie im samodzielnego zaspokojenia potrzeb socjalnych, wytworzenia pożądanych postaw i nawyków, a także zagospodarowanie czasu wolnego i zdobycie doświadczenia zawodowego potrzebnego do podjęcia zatrudnienia po opuszczeniu zakładu karnego (Mudrecka, 2004, s.127). Podjęcie przez osadzonego zatrudnienia pozwala także na częściowe zaspokojenie potrzeb rodziny skazanego oraz na zmniejszenie kosztów jego utrzymania w zakładzie karnym. Na uwagę zasługuje jeszcze jeden aspekt podjęcia zatrudnienia przez więźniów, jakim jest ograniczenie kontaktów i demoralizującego wpływu pozostałych osadzonych.

Należy jednak pamiętać, że warunki izolacji penitencjarnej powodują, że praca podobnie jak pozostałe formy oddziaływania resocjalizującego są odbierane przez osadzonych w sposób negatywny, wręcz represyjny. W związku z tym konieczne jest podkreślanie pozytywnych cech podjęcia przez więźniów zatrudnienia, do których zaliczyć należy: dobrowolność podjęcia pracy, dostosowanie zakresu wykonywanych czynności do indywidualnych możliwości osadzonego, odpowiednie wynagrodzenie. Dzięki temu skutki resocjalizacyjne ergoterapii realnie przyczyniają się do ponownego uspołecznienia osób odbywających karę pozbawienia wolności.

Analizując rolę pracy w procesie resocjalizacji nie można pominąć barier, które powodują, że liczba skazanych pracujących jest, pomimo wdrażania programów aktywizacji więźniów, w dalszym ciągu niewielka. Jedną z głównych przyczyn tej sytuacji według Józefa Rejmana (2000, s. 147) jest niechęć pracodawców do zatrudniania osób skazanych. Spowodowane może być to mniejszą wydajnością skazanego niż pracownika na wolności. Poza tym skazani najczęściej dysponują słabymi kwalifikacjami zawodowymi, co uniemożliwia, czasami wręcz utrudnia, skierowanie ich do podjęcia pracy. Problemem jest także brak odpowiednich nawyków i motywacji do efektywnego wykonywania zadań, jakie narzuca pracodawca (Furmanek, 2017, s. 292). Kolejną barierą jest możliwość nagłego wycofania pracownika przez zakład karny, co dla pracodawcy skutkuje niedoborem kadry. Ponadto, od 2011 roku, osoby skazane, które podejmują zatrudnienie muszą być

przez pracodawcę wynagradzane na takich samych zasadach jak pracownicy wolnościowi. Spowodowało to obniżenie zainteresowania pracodawców przedsiębiorstw i zakładów na tzw. wolnym rynku do zatrudniania więźniów, ponieważ stało się to dla nich mniej opłacalne (Jaworska, 2012, s. 338). Innym czynnikiem utrudniającym podjęcie osobom odbywającym karę pozbawienia wolności pracy poza murami zakładu jest niechęć ze strony służby więziennej. Niechęć ta wynika z obawy przed tym, że osadzeni przebywając w pracy mogą mieć dostęp do niedozwolonych substancji lub przedmiotów, które mogą próbować wnieść na teren zakładu karnego.

Przegląd dotychczasowych badań nad rolą pracy w procesie resocjalizacji więźniów

Umożliwienie podejmowania pracy osadzonym oddziałuje pozytywnie na ich niekorzystne stany emocjonalne redukując napięcia i frustrację wywołaną izolacją, a tym samym przyczynia się do zmniejszenia skali zachowań o charakterze oporu, zachowań przemocowych i autoagresywnych. Oprócz wygaszania emocji i zachowań niekorzystnych społecznie, praca dostarcza również pozytywnych doznań, umożliwia wgląd w siebie i identyfikację własnych potrzeb, zmianę postaw na przyjazne nastawienie do otoczenia oraz ułatwia modyfikację przekonań. Włączenie osadzonego w system pracy zarobkowej zwiększa jego zdolność do przyjmowania gratyfikacji za określoną postawę społeczną, a tym samym zwiększa potencjalnie możliwości modyfikacji zmiany zachowań przez inne oddziaływania wychowawcze (Sokołowska, 2015). Badania osadzonych pracujących poza zakładem karnym wskazują również na występowanie związku między wysoką oceną pracy zarobkowej jako istotnej z niższą oceną znaczenia relacji ze współosadzonymi. Jednocześnie zaobserwowano wzrost znaczenia relacji z przełożonymi przy wysokiej ocenie pracy zarobkowej. Taki stan rzeczy zmniejsza potencjalne możliwości negatywnej presji innych osadzonych na jednostkę i sam proces resocjalizacji (Woźniak, 2019).

Z badań przeprowadzonych przez Elżbietę Łuczak dotyczących subiektywnego postrzegania warunków pracy przez więźniów oraz poziomu zadowolenia pracujących więźniów z wykonywanej pracy wynika, że 92% badanych jest zadowolona z faktu podjęcia zatrudnienia. Skazani jako największy walor oddziaływań resocjalizacyjnych podjętej przez siebie pracy wskazali takie aspekty jak możliwość kontynuowania pracy poza zakładem karnym, możliwość rozwijania swojej pasji i zainteresowań oraz możliwość wykonywania pracy zgodnej z wyuczonym zawodem. Skazani rzadko zwracali uwagę na kwestie finansowe jako czynnik resocjalizujący. Bardzo ważna była w ich opinii praca społeczna. Uznali oni bowiem, że każdy człowiek powinien podejmować się działania społecznego, ponieważ tylko wtedy jest wartościowy dla samego siebie i ogółu społeczeństwa. W ich opinii

działanie podejmowane na rzecz innych stanowi również ważny element wypełnienia czasu wolnego. Autorka badań wyciągnęła wniosek, że osadzeni podejmowali pracę nie z uwagi na korzyści materialne, lecz z chęci zadośćuczynienia za wyrządzone szkody i krzywdy. W takich przypadkach chęć podjęcia pracy była motywowana wewnętrzną potrzebą, a nie chęcią otrzymania gratyfikacji. Skazani, którzy prezentują taką postawę, zdaniem autorki badań, łatwiej zdobywają nowe doświadczenia oraz uczą się prawidłowych i pożądaných społecznie zachowań. Dzięki temu proces resocjalizacji umożliwia im lepsze przygotowanie do życia poza murami zakładu karnego (Łuczak, 2016, s. 68–70).

Duże znaczenie roli pracy jako środka resocjalizującego potwierdzają także badania przeprowadzone przez Dorotę Pstrąg na grupie osiemdziesięciu sześciu skazanych mężczyzn, którzy odbywają karę pozbawienia wolności po raz pierwszy w zakładzie karnym typu zamkniętego. Badani pochodzili z różnych środowisk, mieli różny czas odbywania kary oraz stanowili grupę zróżnicowaną pod względem wiekowym. Przedmiotem przeprowadzonych badań było poznanie opinii skazanych na temat przyczyn i motywów podejmowania pracy w trakcie izolacji penitencjarnej, oczekiwań wobec niej oraz zależność pomiędzy aktywnością zawodową a obawą o swoje funkcjonowanie po opuszczeniu zakładu karnego. Z przeprowadzonych badań wynika, że dla 40,7% badanych istotnym czynnikiem warunkującym chęć podjęcia zatrudnienia jest możliwość otrzymywania wynagrodzenia za pracę. Autorka badań podkreśla, że osadzeni są zainteresowani zatrudnieniem pod warunkiem otrzymywania dobrych zarobków. Niektórzy skazani podkreślali, że ważna jest dla nich także możliwość podniesienia swoich kwalifikacji bądź zdobycia nowych. Twierdzili, że podjęcie pracy w trakcie odbywania kary jest dla nich szansą na uzyskanie samodzielności życiowej po opuszczeniu zakładu karnego. Wśród badanych byli też tacy, którzy traktowali pracę jako rozrywkę, możliwości rozwoju swoich pasji oraz nawiązania kontaktów społecznych. Przeprowadzone badania potwierdzają duże znaczenie pracy w procesie resocjalizacji osadzonych oraz podkreślają, że jest ona istotnym czynnikiem wychowawczym.

Wielu skazanych, wobec których kieruje się różne działania motywacyjne, zachęcające do podjęcia zatrudnienia podczas odbywania kary, wyraża się obniżonym ogólnym poziomem motywacji do podjęcia prac zarobkowych. Wśród uwarunkowań powyższego stanu rzeczy wskazuje się środowisko pochodzenia osadzonego i występującej w niej utrwalonej niechęci do podejmowania pracy zarobkowej. Motywowanie więc do podjęcia pracy przez osadzonego wiąże się również z pracą nad jego postawą w kierunku zmiany przekonań dotyczących pracy zarobkowej (Pstrąg 2014). Ze względu na częsty brak wykształcenia osadzonych motywowanie do podjęcia pracy wiąże się także z uświadamianiem ich o konieczności uzyskania konkretnych kwalifikacji pracowniczych, nabyciem doświadczenia zawodowego, co tym samym ułatwi możliwość zdobycia i/lub utrzymania pracy po opuszczeniu zakładu karnego (Tytko, 2020; Gerlach 2021). Praca w dłuższej perspektywie umożliwi przebudowę tożsamości społecznej osadzonego,

a w sprzyjających warunkach pozwoli na zbudowanie poczucia tożsamości z inną grupą społeczną wzmacniającą motywację do podejmowania pracy zarobkowej (Sokołowska, 2015).

Osadzeni w zdecydowanej większości nie są samodzielnymi finansowo, co generuje problemy w funkcjonowaniu w zakładzie resocjalizacyjnym. Problemy te ujawniają się w perspektywie choćby zakupów żywności, czy nabywania przedmiotów na użytek własny w kantynie więziennej, które polegać muszą na wymianie produktów/usług z innymi osadzonymi lub pomocy z zewnątrz – najczęściej od rodziny. W powyższej perspektywie osadzony staje się obciążeniem finansowym dla rodziny, a co z tym związane znacząco może oddziaływać niekorzystnie na status społeczno-ekonomiczny jego bliskich. Trudna sytuacja finansowa może być rozwiązana podjęciem pracy zarobkowej, która może zaspokoić potrzeby własne osadzonego, ale również w niektórych przypadkach, może stanowić o poprawie bytu jego najbliższych. Poprawa ta wynika nie tylko z przyczyny zaniku potrzeb wsparcia finansowego osadzonego, ale wielu więźniów, w wyniku podejmowania pracy zarobkowej podczas odbywania kary, przekazuje wypracowane środki na wsparcie swoich rodzin (Domżańska 2013; Woźniak, 2019; Nowak 2019). Praca zarobkowa pozwala również na poczynienie pierwszych starań przez osadzonych na redukcję zadłużeń, jeśli takie mają (Domżańska 2013; Woźniak, 2019).

Ważnym aspektem pracy, na który zwracają uwagę osadzeni (poza korzyściami finansowymi) jest poczucie satysfakcji z działania. Taki stan rzeczy wynika zazwyczaj z przytłaczającej beczynności podczas odbywania kary, a tym samym szukanie jakiegokolwiek zajęcia, które pozwoliłoby czuć się im przydatnym. Wielu osadzonych w perspektywie ograniczanej liczby ofert pracy dla więźniów, decyduje się na dostępną pracę społecznie użyteczną np. wolontariat w hospicjum. Badania nad tym rodzajem wykonywanej pracy rozszerzają rolę pracy w procesie resocjalizacji, gdzie wskazują w tym przypadku na pojawienie specyficznej motywacji, która opisywana jest zazwyczaj jako możliwość zadośćuczynienia społecznej krzywdy wynikającej z łamania prawa. Chęć doświadczenia poczucia zadośćuczynienia przez osadzonych wykonujących pracę użyteczną społecznie umożliwia nabycie szacunku do samego siebie oraz podejmowanie próby rehabilitacji przed społeczeństwem zmieniając stereotypy i uprzedzenia wobec więźniów (Sokołowska, 2015; Krakowiak i in., 2018).

Efektywność pracy w resocjalizacji osadzonych w perspektywie badań międzynarodowych

Badania przeprowadzone we Włoszech pozwalają na wskazanie trzech efektów stosowania metodyki pracy dla osadzonych. Pierwszy określono mianem społecznego efektu, który utożsamiany jest ze zmianą biernych postaw na aktywne. Drugi określany jest jako efekt płynności i utożsamiany jest ze zmianą zależności

finansowej, czyli przyjęcie przez osadzonych postaw zorientowanych na zatrudnienie. Trzeci to efekt treningu wynikający z nabycia umiejętności pracy. Analizy danych wykazały, że osiąganie któregokolwiek z efektów metodyki pracy zarobkowej w resocjalizacji zależne jest od długości przebywania przez osadzonych w zakładzie karnym. W przypadku osadzonych przebywających do sześciu miesięcy zaobserwowano brak efektów pracy albo ich nieistotność dla procesu resocjalizacji. Efektywność wzrastała wraz ze zwiększeniem się okresu pozbawienia wolności, gdzie wskaźnik recydywy znacząco malał w przypadku więźniów osadzonych w przedziale 6–18 miesięcy. Dobra sytuacja na rynku pracy oraz łatwa dostępność pracy poza zakładem karnym również znacząco zmniejszała skale powrotu do więzienia. Ponadto zaobserwowano, że efekt płynności w przypadku trudnych warunków pracy może działać odwrotnie od zamierzonego, gdyż w dobie kryzysu pracy, zakłady karne mogą być utożsamiane z instytucjami ułatwiającymi zatrudnienie. Stwierdzono również niekorzystne efekty płynności dla osób przebywających do sześciu miesięcy w zakładach karnych, gdyż dla tych osób podjęcie pracy zarobkowej jako osadzonych wiązało się z gwałtownym spadkiem samodzielności finansowej (Zanella, 2020).

Z kolei ustalenia francuskie sugerują niskie zainteresowanie pracą przez osadzonych, ponieważ odczytują ją jako poniżającą, niskopłatną, niedostosowaną do ich zainteresowań. Najważniejszym motywem podejmowania pracy zarobkowej podczas odbywania kary pozbawienia wolności jest chęć rozładowania napięcia powstającego z braku możliwości twórczego działania (Guilbaud, 2010). Kanadyjskie ustalenia w zakresie zmiany postaw i nastawienia do pracy przez osadzonych mierzone punktualnością potwierdzają znaczenie motywacji i motywu podjęcia pracy zarobkowej (Gillis, 1998).

W stanie Floryda U.S.A prowadzono badania nad efektywnością stosowanych w zakładach karnych tzw. programów przyuczania do pracy. Osadzeni korzystający z takiego programu podczas pobytu w zakładzie karnym częściej zdecydowali się na podejmowanie pracy zarobkowej po opuszczeniu zakładu karnego niż osoby, które nie uczestniczyły w programie. Ponadto uczestnicy programu pracy notowali statystycznie mniej wykroczeń w samym zakładzie karnym, w tym powiązanych z używaniem substancji psychoaktywnych, bójek, czy kradzieży (Bales i in. 2015). Powyższe ustalenie potwierdzono również w badaniach nad osadzonymi w Teksasie (Gover i in., 2008), czy Minnesocie (Duve, 2014, 2017) gdzie zaobserwowano zmniejszenie spraw dyscyplinarnych u uczestników programów pracy.

Badania prowadzone w Hiszpanii pozwoliły zaobserwować dwie prawidłowości dotyczące pracy podczas odbywania kary pozbawienia wolności. Po pierwsze zwiększyło się prawdopodobieństwo znalezienia pracy po szkoleniach zawodowych i wykonywaniu pracy w trakcie pobytu w zakładzie karnym. Po drugie zaobserwowano, że uczestnictwo w wielu kursach zawodowych w pracy organizowanej przez zakład karny niestety zwiększa prawdopodobieństwo recydywy. Pogłębione analizy wskazały, że powodem był fakt, iż osadzenie najczęściej już wcześniej

byli recydywistami, a tym samym mieli łatwość dostosowania się do warunków więziennych. Jeśli pojawiła się u nich motywacja do uczestnictwa w programie rozwoju zawodowego i podjęcia pracy to najczęściej u jej podłoża była chęć ograniczenia monotonii pobytu w zakładzie karnym. Jak wskazali badacze hiszpańscy wielokrotne umożliwianie podejmowania pracy zarobkowej może przyczyniać się do ukrywania motywacji zmiany przez więźniów ze szczególnym uwzględnieniem recydywistów próbujących normalizować swój pobyt (Alós i in. 2014). Badania prowadzone w Norwegii potwierdzają powyższe ustalenia, gdzie zaobserwowano, że doświadczenie pracy zarobkowej podczas osadzenia wiąże się ze zmianą postrzegania sytuacji społecznych i w ogóle społeczeństwa. Doświadczenie pracy obniża również potencjalny wskaźnik recydywy jednak nie u recydywistów (Torbjørn, 2009).

Wartość pracy jako środka resocjalizującego więźniów potwierdzają również badania prowadzone w innych krajach Europy np. Finlandii. W 2019 roku w pięciu zakładach karnych przeprowadzono badania jakościowe oparte na częściowo ustrukturyzowanych wywiadach z więźniami przebywającymi w więzieniach o niskim poziomie bezpieczeństwa. W ramach pierwszej części podłużnych badań przeprowadzono 45 wywiadów dotyczących wychodzenia z więzienia i odchodzenia od przestępstwa. Jednym z ważnych elementów prowadzonych badań było poznanie opinii więźniów na temat roli pracy w procesie ponownego uspołeczniania. Dla wielu rozmówców praca była celem samym w sobie, a nie tylko środkiem do zaniechania popełniania przestępstwa (Vilman, 2021 s.100–110).

Badania polskie w tym zakresie weryfikują efektywność pracy zarobkowej w resocjalizacji przez pryzmat aktywizacji zawodowej mającej ułatwiać readaptację społeczną po opuszczeniu zakładu karnego. Innym obszarem badań jest również zmiana stosunku do pracy i obowiązku pracy. Zarówno osadzeni, którzy dobrowolnie zgłaszali się do pracy jak i osadzeni, wobec których zastosowano przymus pracy deklarują pozytywny stosunek do pracy (Lenart-Kłóś, 2020).

Wysoki poziom satysfakcji skazanych z wykonywanej pracy oraz rosnący wskaźnik zatrudnienia więźniów pokazuje, że praca jako środek oddziaływania resocjalizującego odgrywa znaczącą rolę. Rosnąca liczba pracujących skazanych przynosi korzyści nie tylko w sposobie funkcjonowania więźniów w obrębie zakładu karnego, ale również stanowi istotny czynnik w procesie readaptacji społecznej więźniów na wolności. Wyuczona w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności potrzeba pracy jest punktem wyjścia do zerwania z przestępczością. Jest pomocą dla skazanego do wprowadzenia zmian w swoim życiu (Szczepaniak, 2016, s. 93).

Komunikat z badań własnych nad rolą pracy w procesie resocjalizacji osadzonych

Badania przeprowadzone zostały przy użyciu ankiety na terenie jednego z zakładów karnych typu półotwartego na terenie Opolszczyzny. Udział w nim wzięli skazani, którzy po raz pierwszy odbywali karę pozbawienia wolności. Celem przeprowadzonych badań było poznanie opinii osadzonych na temat roli pracy jako środka oddziaływań resocjalizacyjnych. Grupę badawczą stanowiło 50 skazanych, zatrudnionych odpłatnie i nieodpłatnie, zarówno w zakładzie pracy na terenie jednostki, jak i poza murami więzienia.

Z przeprowadzonych badań wynika, że 62% respondentów pozytywnie ocenia możliwość wykonywania pracy w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Zmienną różnicującą odpowiedzi respondentów była forma pracy – odpłatna (54,8% badanych w trakcie badania było zatrudnionych na ten rodzaj pracy) lub nieodpłatna (45,2% badanych w trakcie badania było zatrudnionych na ten rodzaj pracy). Wśród więźniów zatrudnionych odpłatnie zdecydowanie dobrze pracę ocenia 17,6% badanych, pozostali raczej dobrze. W grupie skazanych zatrudnionych nieodpłatnie i oceniających pozytywnie wykonywanie pracy podczas pobytu w zakładzie karnym sytuacja wygląda zupełnie inaczej. Aż 71,4 % respondentów bardzo dobrze ocenia fakt, że może pracować. Można zatem sądzić, że podejmowanie pracy nieodpłatnej, które jest głównie motywowane chęcią wewnętrznej przemiany, w tym operacjonalizowaniem postaw prospołecznych, daje skazanym więcej satysfakcji. Materiał badawczy pozwolił także ustalić w opinii ilu z nich praca odgrywa ważną rolę w procesie resocjalizacji. Zdecydowana większość (72%) zadeklarowała, że wykonywanie przez nich pracy sprzyja procesom wychowawczym podczas pobytu w zakładzie karnym. Pozostali nie mieli zdania. W kolejnym pytaniu osadzeni mieli określić znaczenie wykonywania przez nich pracy w trakcie odbywania kary na szanse podjęcia pracy po opuszczeniu zakładu karnego. Niestety większość z nich nie upatruje takiej szansy (80%) uzasadniając to głównie tym, że w Polsce nikt nie chce zatrudniać byłych więźniów. Zapytani o miejsce pracy wskazywali, że najchętniej chcieliby wykonywać ją poza murami zakładu karnego (68%). Oznacza to, że skazani znacząco cenią fakt, że wykonywanie pracy pozwala im opuścić teren jednostki penitencjarnej. W jednym z pytań badani mieli wskazać czy dostrzegają istotne różnice w traktowaniu przez służbę więzienną osadzonych pracujących i niepracujących. W ich opinii pracownicy zakładu karnego są bardziej pozytywnie nastawieni do skazanych pracujących. Taką różnicę dostrzega niemal 82 % badanych. Wszyscy oni wskazywali, że czują się bardziej szanowani. W opinii badanych osadzonych najważniejszymi korzyściami podjęcia pracy są: chęć zarobienia pieniędzy, możliwość zagospodarowania nadmiaru czasu wolnego oraz oderwanie od myślenia o swojej aktualnej sytuacji.

Podsumowanie

Prowadzenie działań resocjalizacyjnych przy wykorzystaniu ergoterapii przynosi efekty nie tylko w sposób bezpośredni jako następstwo wykonywanej pracy, ale również zwiększa prawdopodobieństwo podjęcia przez osadzonego zarobkowej działalności po opuszczeniu zakładu karnego. Należy podkreślić, że praca odgrywa jedną z fundamentalnych ról w przebiegu procesu resocjalizacji. Jednym z jej celów jest wykształcenie w jednostce pozytywnych, pożądaných społecznie nawyków i zachowań. Zdobyte przez jednostkę tych umiejętności jest elementem osiągnięcia sukcesu całego procesu resocjalizacji, co z pewnością stanowi fundament prawidłowego funkcjonowania w przestrzeni życia społecznego. Sukcesem, do którego powinien dążyć skazany jest osiągnięcie pełnej samodzielności i przystosowania się do życia w społeczeństwie po opuszczeniu zakładu karnego oraz brak powrotu do przestępczości (Glińska-Lachowicz, 2008, s. 21). Praca jako podstawowa aktywność w życiu człowieka jest czynnikiem dyscyplinującym i kształtującym charakter człowieka, co ma szczególne znaczenie dla jednostek skazanych na ograniczenie pozbawienia wolności w związku ze złamaniem zasad prawa. Praca jako środek resocjalizacji we wszystkich krajach jest przedmiotem badań i analiz naukowych. Zarówno polskie, jak i międzynarodowe badania, jednoznacznie pokazują, że praca jest jednym z ważniejszych, o ile nie najważniejszym, środkami oddziaływania resocjalizującego wśród osadzonych.

Abstract: Work as a means of rehabilitating people in prison isolation – a review of research

Work is the leading activity in human life. It allows him not only to satisfy his basic existential needs, but also provides space for the development of his passions, interests, and enables him to communicate with other people. The article aims to show the importance of taking up work and its role in the process of shaping correct attitudes in prisoners. It presents analyzes and results of research, both Polish and international, on the importance of performing work by units sentenced to imprisonment. The article presents a report from the research carried out in one of the semi-open prisons in the Opole region.

Key words: work, rehabilitation, prison, prisoners.

Bibliografia

- [1] Adamski F., 2005, *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Tom IV, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
- [2] Bejma U., *Praca jako wartość w życiu człowieka. Wybrane aspekty*, „*Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*” 2015, nr 4, s. 47–73.

- [3] Czapów, Cz., 1978, *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*, PWN, Warszawa.
- [4] Domżańska, A., *Sytuacja byłych skazanych na rynku pracy*. „Forum Pedagogiczne” 2/2013, 127–148.
- [5] Furmanek W., 2017, *Humanistyczna pedagogika pracy. Rynek i rynek pracy jako obiekt badań*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- [6] Gerlach, R., 2021. *Praca byłych osadzonych – możliwości i ograniczenia*, „Resocjalizacja Polska” 2021 nr 21, s. 267–284.
- [7] Glińska-Lachowicz A., 2008, *Praca skazanych w polskim systemie penitencjarnym od 1925 roku*, w: Z. Jasiński, A. Kurka, D. Widelak (red.), *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga jubileuszowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- [8] Jaworska A., 2012, *Leksykon resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- [9] Krakowiak, P., Deka, R., & Janowicz, A. *Solidarity and compassion-prisoners as hospice volunteers in Poland*, „Annals of palliative medicine”, 208/7 Suppl 2, s. 109–117.
- [10] Lenart-Kłóś K. *Wartość pracy dla pracujących osób pozbawionych wolności*, „Zeszyty Naukowe KUL” (2020), tom 62, nr 1, s.69–85
- [11] Łuczak E., *Zatrudnienie skazanych w praktyce wybranych jednostek penitencjarnych Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Olsztynie*, w: „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 93, s. 61–72.
- [12] Mudrecka I., 2004, *Z zagadnień pedagogiki resocjalizacyjnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- [13] Nowak, B., *Praca szansą skazanych na pomyślną reintegrację społeczną. Postawy pracodawców wobec ekswięźniów poszukujących zatrudnienia – komunikat z badań*. „Pracuj” 2019/1, s. 175–191
- [14] Pstrąg D., *Praca w procesie readaptacji społecznej skazanych*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” t. XXXIII-2014, s. 148–164.
- [15] Rejman J., 2000, *System wychowawczy zakładu penitencjarnego dla młodocianych. Model organizacji i resocjalizacji*. Wyd. WSP, Rzeszów.
- [16] Sokołowska, E., *Praca charytatywna skazanych na karę pozbawienia wolności*. „Resocjalizacja Polska” 2015 nr 9, s. 55–67
- [17] Szczepaniak R., *Rola zatrudniania w procesie odchodzenia od aktywności przestępczej i osłabienia wizerunku recydywisty*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92, s.73–95.
- [18] Tyszka Z.,1974, *Socjologia rodziny*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- [19] Woźniak, W., *Oddziaływania kulturotechniczne w procesie resocjalizacji*. „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 2015 nr 24(4), s. 189–201.
- [20] Woźniak, A. *Badania własne korelacji zmiennych pracy skazanego w kontekście procesu resocjalizacji penitencjarnej*. Roczniki Pedagogiczne 2019, Tom 11(47), s.525–538.
- [21] Zinkiewicz, B., *Znaczenie pracy osób pozbawionych wolności na przestrzeni dziejów*. „Państwo i Społeczeństwo” 2018 (XVIII) nr 4, s. 103–120.

Źródła internetowe

- [22] Alós, Ramon & Esteban, Fernando & Jódar, Pere & Miguelez, Fausto. (2014). Effects of prison work programmes on the employability of ex-prisoners. Eu-

- ropean Journal of Criminology. 12. 35–50. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1477370814538776>, (dostęp 13.12.21).
- [23] Duve G., (2017) The Use and Impact of Correctional Programming for Inmates on Pre- and Post-Release Outcomes, National Institute of Justice, <https://nij.ojp.gov/library/publications/use-and-impact-correctional-programming-inmates-pre-and-post-release-outcomes>, (dostęp 13.12.21).
- [24] Duwe, Grant. (2014). An Outcome Evaluation of a Prison Work Release Program. Criminal Justice Policy Review. 26. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0887403414524590>, [dostęp 13.12.21]
- [25] Guilbaud, F. (2010). Working in Prison: Time as Experienced by Inmate-Workers. *Revue française de sociologie*, 51, 41-68. <https://doi.org/10.3917/rfs.515.0041>, (dostęp 13.12.21).
- [26] Gillis, C.A., Motiuk, L.L., & Belcourt, R. (1998). *Prison work program (corcan) participation: post-release employment and recidivism*, https://www.csc-scc.gc.ca/research/092/r69_e.pdf, (dostęp 13.12.21).
- [27] Gover, A.R., Perez, D.M., & Jennings, W.G. (2008). Gender differences in factors contributing to institutional misconduct. *The Prison Journal*, 88, 378-403, <https://psycnet.apa.org/record/2008-11980-002>, (dostęp 13.12.21).
- [28] Kierepka, M., *Zatrudnianie osób pozbawionych wolności – zarys problematyki*, „Pracownik i Pracodawca” nr 1 (vol. 2), 2016, s. 7-19. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/PiP.2016.00> (dostęp: 11.12.21).
- [29] Kuształ, J. *Zobowiązanie do pracy jako środek wychowawczy w resocjalizacji nieletnich w świetle badań pilotażowych*, „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis. Sectio A, Nauki Humanistyczne, Społeczne i Techniczne” 2017/ 9 (1), 55–71. <http://zn.ws-bip.edu.pl/sectioa/2017%281%29/55-71.PDF> (dostęp: 11.12.21).
- [30] Torbjørn Skardhamar & Kjetil Telle, 2009. *Life after prison The relationship between employment and re-incarceration*, Discussion Papers 597, Statistics Norway, Research Department, <https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/DP/dp597.pdf>, (dostęp 13.12.21).
- [31] Tytko, O. *Więżniowie na rynku pracy — analiza doświadczeń polskich i zagranicznych*. „Górnośląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa”, 2020, T. 11, s. 120–133 https://doi.org/10.31261/GSS_SN (08.11.2020).
- [32] William D. Bales, Catie Clark, Samuel Scaggs, David Ensley, Philip Coltharp, Alexa Singer, Thomas G. Blomberg *An Assessment of the Effectiveness of Prison Work Release Programs on Post-Release Recidivism and Employment Florida* The Florida Department of Corrections and Florida State University College of Criminology and Criminal Justice, <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/assessment-effectiveness-prison-work-release-programs-post-release>, (dostęp 13.12.21).
- [33] Villman E., *Work, support and solitude: prisoners’ desistance expectations and self-regulating strategies*, in: *Journal of Offender Rehabilitation*, 60:2, s. 95-116, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10509674.2020.1863299> (dostęp: 13.12.21).
- [34] Zanella, Giulio, 2020. „Prison Work and Convict Rehabilitation,” IZA Discussion Papers 13446, Institute of Labor Economics (IZA), <https://www.iza.org/publications/dp/13446/prison-work-and-convict-rehabilitation>, (dostęp: 13.12.21).